

A szövegek publikációját Függelék követi. Az „Életrajzi adatok” c. fejezetben a közölt versek szerzőinek, rajzolóinak, címzettjeinek, nyomdászainak életrajzi adatait találjuk utalással a kötetben szereplő szerzemények sorszámaára, a róluk szóló irodalomra. (Ez utóbbi helyenként hiányos; igaz, hogy az UMIL-re való hivatkozás révén a bővebb szakirodalom megtalálható.)

Az életrajzi adatokat a már említett és igen hasznos, a vizuális költészettel kapcsolatos verstani fogalmak szótára követi.

A Függelék utolsó fejezete a felhasznált irodalom jegyzékét tartalmazza.

A magyarországi vizuális költészet második kötete a *Ma* folyóirat (1916–1925) avantgárd törekvéseitől kezdve az 1990-es évekig törekszik a műfaj valamennyi formájának a bemutatására. Ez a rész is a közölt anyag ismertetéséről, bemutatásának elveiről szóló bevezető résszel kezdődik. Az antológiából azonban hiányzik az első kötetben oly hasznosnak bizonyult szerkesztői olvasat. Pedig az eredeti szövegek helyenként annyira komplikáltak, az alakzatokból kihámozhatatlanok, néha még a szövegversek is olyan piciny betűtípussal szedettek, más-kor elmosódottak, hogy olvasatuk, értelmezésük lehetetlen. A szerkesztőtől mint a téma specialistától elvárható lett volna legalább az ilyenek szövegének közlése, egyik-másik szemelvénynek értelmező magyarázata (pl. Tamkó Sirató Károlynak az 50–51., Bujdosó Alpárénak a 90–91., Cselényi Bélának a 95., Csernik Attilának a 96–97., Juhász R. Józsefnek a 117., Szombathy Bálintnak a 186. lapokon). Kíváncsiak lennénk pl. véleményükre a 85., 86., 108–109., 180., 188., 193., 194. lapok szöveg, betű nélküli alakzatairól.

Ebben a részben is megtaláljuk a szerzők életrajzi adatait és igen hasznosnak tartjuk őket. Hiányzik azonban a terminus technicusok jegyzéke. Pedig az ilyen szavak, mint pl. versgenerator, irodalmi videózás, konceptuális akció, dimenzionista manifesztum, konceptuális objekt, intermedialis grafika stb. pontos jelentésének ismerete nélkül a szerkesztők magvas mondanivalója nem mindig érthető

világosan. Az „Ajánlott irodalom” teljes ismerete bizonyára átsegítené az embert ezen a nehézségen.

VARGA IMRE

Bolla Ilona: A jogilag egységes jobbágságról Magyarországon. Bp. 1998. Nap Kiadó. 247 l.

A magyar történészek, főleg a középkorkutatók, a medieviszták számára örvendetes esemény, hogy új, második kiadásban jelent meg az alkotóképessége teljességében lévő kiváló magyar történész munkája. A műhöz Gerics József írt tömör bevezető sorokat és az egészet Ladányi Erzsébet rendezte sajtó alá, hozzácsatolva Bolla Ilona két másik, kisebb, korábban már megjelent tanulmányát hasonló tárgykörből. Maga a kitűnő monográfia sokkal többet tartalmaz, mint amit a szerény cím kifejez. Tulajdonképpen az egész magyar társadalomfejlődés bemutatása az államalapítástól a XIV. század végéig. A szerző nagyon precíz és elmélyült elemzéssel világítja meg azokat az okleveleinkben és törvényeinkben szinte zűrzavaros, mozaikszerű sokféleségben előforduló jogi szakkifejezéseket, amelyek a társadalom egyes, nagyon is szétágazó csoportjait jelölték, értelmükben korok szerint változva is, és mutatja be magukat az általuk jelölt társadalmi képződményeket. Kutatásai kiterjedtek a teljes szóba jöhető forrásanyagra és szakirodalomra, mindig figyelembe véve az illető korok külföldi társadalmi jelenségeit és jogi terminológiáját, de úgy, hogy elkerüli a külföldi analógiák felhasználásakor olyan gyakran előforduló csapdákat.

Ha fölteszük a kérdést, hogy a mű a magyar jogtörténetbe, vagy a társadalomtörténetbe tartozik-e, azt kell mondanunk, hogy mindkettőbe, ahol a szerző egyforma jártassággal mozog. Ez nem is lehet másként, mert a jogtörténet és a társadalomtörténet egymástól el nem választható diszciplínák, hiszen minden társadalmi szerkezet mélyén ott van a jog. Sőt

tovább menve, a művelődéstörténet sem nélkülözheti ezeket, hiszen minden műveltség létesítője és hordozója a társadalom, a maga jogi alapjaival.

Természetesen nincs itt terünk arra, hogy akár csak vázlatosan is szóljunk a mű tárgyalásának menetéről, arról a bonyolult, a társadalom legkülönbözőbb rétegeit érintő fejlődésről, amelynek egyik központi problémája a „liber” és „libertas” fogalmak különböző megjelenése, arról a fejlődésről, ami az olyan nagyon sokrétű kora-középkori magyar társadalomból átvezet az egységesülő „nobilis – ignobilis” kettségbe. Feladatunk nem lehet más, mint a fígyelemfölkeltés.

CSAPODI CSABA

Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Herausgegeben von Bernhard FABIAN. Band 5, Ungarn. Bearbeitet von Judit P. VÁSÁRHELYI unter Mitarbeit von Katalin RÁKÓCZI und Sándor DÖRNYEI. Hildesheim – Zürich – New York 1998, Olms-Weidmann, 290, 3 l.

Der Ertrag menschlicher Kultur setzt sich aus vielen Bestandteilen zusammen. Diese Bestandteile können nach der Typologie der jeweiligen Überlieferungsträger erfaßt und beschrieben werden. Handelt es sich um die Träger sprachlicher Kultur, bietet sich als adäquates Ordnungsprinzip in erster Linie die Sprache an. Diesem Prinzip schließt sich dann als zweites der regionale Gesichtspunkt an: Bestimmung der Regionen, wo man sich dieser Sprache zur gegebenen Zeit bedient hatte.

Diesem sprachlich-territorialen Konnex nach entstand das Konzept jener „einmaligen kulturwissenschaftlichen Dokumentation” (Zürcher Zeitung, 12. 9. 96), die sich „Handbuch der historischen Buchbestände” nennt. Das von der Volkswagen-Stiftung geförderte Handbuch erscheint seit 1992 und wird auf 40 Bände geplant, welche sich auf drei Abteilungen verteilen. Die 23 Bände der ersten Abteilung, die

kurz vor dem Abschluß steht, beschreibt die Bestände in Deutschland, die zweite Abteilung erfaßt in 4 Bänden die österreichischen Sammlungen. Als erster Band der dritten Abteilung, die den Bibliotheken der nicht-deutschsprachigen Länder Europas gewidmet ist, erschien der Ungarn-Band, der am 26. Oktober 1998 im Rahmen eines workshop im Collegium Budapest präsentiert wurde. Diese Gesamtkonzeption der Reihe ist jedoch der Titelei des Bandes nicht zu entnehmen, nur das Vorwort gibt darüber Auskunft.

Der Band, wie alle späteren Bände dieser Reihe, berücksichtigt die Bestände im gegebenen Land, in diesem Fall in Ungarn, die als Druckort solche Städte aufweisen, die im deutschsprachigen Raum Europas liegen (z. B. Berlin, München oder Zürich). Die Sprache der Veröffentlichung spielt dabei keine Rolle. Für ein zweites, allgemeines Auswahlprinzip gilt dann die deutsche Sprache des Druckes, sollte er bei einem Verlag im Helsinki oder in Zagreb erschienen zu haben. Unter „historischen Beständen” versteht die Redaktion diejenigen gedruckten Informationsträger (auch Graphik und Atlanten), die vor oder im Jahre 1900 erschienen sind.

Jedem Band, der den Beständen eines Landes oder eines Länderteiles (z. B. eines Bundeslandes in Deutschland) gewidmet ist, wurde eine Zusammenfassung über die Buchkultur und Bibliotheksgeschichte dieser territorialen Einheit vorangestellt. Ein so bündiger und informativer Aufriß ungarischer Bibliotheksgeschichte, wie ihn Judit P. Vásárhelyi im vorliegenden Band geschrieben hat, erschien in einer Fremdsprache noch kaum. Der besondere Wert dieses Beitrags ist, daß er auch das gesamte kulturgeschichtliche Umfeld des ungarischen Buchwesens skizziert.

Im Band werden Bestände von 33 ungarischer Bibliotheken, 14 davon in Budapest, beschrieben. Aufgenommen wurden die Bibliotheken, von denen die Herausgeber angenommen haben, daß sie besonders viele und wertvolle Dokumente besitzen, die den oben skizzierten Germanica-Kategorien entsprechen. Die